

VSKS-tieto

Studia Generalia -luentosarja *Viipuri – kohtaamisia
solmukohdassa*

Netta Böök

VSKS-tieto-sarjassa julkaistaan Viipuria ja sen lähialueita käsittelevää yleistä tietokirjallisuutta. Sarjan taittopohjat on rahoitettu Suomen tiedekustantajien liiton tuella vuonna 2023. Liiton toimintaa rahoitetaan tekijänoikeusjärjestö Kopiosto ry:n keräämillä tiedejulkaisujen käyttökorvauksilla ja nimellisillä jäsenmaksuilla.

Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on tieteellinen seura, jonka tarkoituksena on lisätä tietoa Viipurin ja sen lähialueiden historiasta. Seura on perustettu vuonna 1845.

VSKS-tieto 4

Viipuri – kohtaamisia solmukohdassa Arkkitehtuuri, rakennusperintö ja vaihtuvat vallat

Netta Böök, arkkitehti, TKT

VSKS, Helsinki 2026. 8 sivua.

ISSN 2984-5378.

Studia Generalia -luentosarja *Viipuri – kohtaamisia solmukohdassa*

Suomesta katsoen Viipuri on jo ihmisiän ollut osa toista valtiota: ensin Neuvostoliittoa, sitten Venäjää. Silti Viipuri pysyy ja kiinnostaa, ei vain suomalaisia vaan myös venäläisiä: yhtä lailla tutkijoita kuin matkailijoita, sijoittajia ja hallintoa. Se kiinnostaa yhä enemmän myös nykyviipurilaisia.

Kaupungissa vierailevat ja lomailevat nyt vilkkaasti venäläiset, joille omaleimainen Viipuri merellisessä maisemassaan on melkein kuin ulkomailla tai melkein kuin Länsi-Euroopassa. Samaan aikaan Suomessa on varttunut sukupolvi, joka ei ole vieraillut Viipurissa ensimmäistäkään kertaa. Tätä kirjoitettaessa koko Venäjä on viimeiset kuusi vuotta ollut läpipääsemättömän rajan takana – rajan, jonka uskoimme jo pysyvästi auenneen.

Raja sulkeutui covid-pandemian takia maaliskuussa 2020, ja helmikuussa 2022 Venäjä aloitti niin kutsutun sotilaallisen erikoisoperaation eli Ukrainan sodan, joka jähmetti maidemme välille uuden rautaesiripun. Tutkimusyhteistyö on jäädytetty, ja Suomen valtion sekä Euroopan Unionin venäläisille asettamat Schengen-alueen maahantulorajoitukset ovat vaikeuttaneet myös riippumattomien tutkijoiden liikkuvuutta, puhumattakaan riippumattoman tutkimuksen mahdollisuuksista tämän päivän Venäjällä.

Viipuriin kiinnittyy merkityksiä, kuvitelmia, luuloja ja kokemuksia. Arkkitehtuurin tutkijan Laura Bergerin mukaan Viipurin rakennuksista etenkin erääseen kiinnittyy suomalaisilla erityisiä merkityksiä: vuonna 1935 valmistuneeseen Viipurin kirjastoon, ja jopa siinä määrin, että Berger näkee kirjaston moninaisine vaiheineen symboloivan meille koko Viipuria.¹

Mutta tunnemmeko enää Viipuria, ja miksi Viipuri on meille niin tärkeä? Siksikö, että se symboloi – kuten Berger ehdottaa – jotain suurempaa: luovutetun Karjalan epäoikeudenmukaiseksi koettua menetystä? Miten pitkään viipurilaistausten suomalaisten sukupolvien mittaan hiljalleen oheneva side Viipuriin kantaa? Miksi kaipaamme ”vanhaa iloista Viipuria” ja muistelemme Monrepos’ta? Kenelle Viipuri kuuluu? Onko Viipuri suomalainen vai venäläinen? Mitä Viipuri nykyään on?

Näitä peruskysymyksiä on hyvä käsitellä myös aikana, jolloin emme pääse tai halua mennä Viipuriin. Itse asiassa erityisesti nyt, tiedonkulun heikennyttyä, tarvitsemme sekä kertausta että uutta tietoa Viipurista, venäläistä tutkimusta unohtamatta.

*

Tässä Viipuria koskevassa kirjoituskokoelmassa katse kohdistuu ennen kaikkea arkkitehtuuriin ja kaupunkisuunnitteluun paikassa, jossa valta on toistuvasti vaihtunut. Vallan ja ajan myötä vaihtuvat myös arkkitehtuuriin liitetyt tavoitteet ja merkitykset, ja vastaavasti muuttuu arkkitehtuurin tulkinta.

Rakennusperintö tai väljemmin rakennukset ovat osa tietyn yhteisön historiallista perintöä ja kollektiivisen muistin paikkoja. Viipurissa näkyy harvinaisen selvästi se, miten valtojen vaihtuessa on vuosisatojen kuluessa syntynyt yhteistä rakennusperintöä (eng. *shared built heritage*) eli useamman sellaisen valtion perintöä, jotka juuri tuo paikka on historiallisesti sitonut toisiinsa. Käänteisesti voi sanoa, että Viipurissa on ainutlaatuista rakennusperintöä juuri sen ansiosta, että aluetta ovat hallinneet sekä yhdessä että vuorotellen Ruotsi, Venäjä, Suomi ja Neuvostoliitto. Vaikka kaupunki on ollut Pietari Suuren sotatoimien jäljiltä kivikasana ja talvi- ja jatkosodan jäljiltä paljolti raunioina, siihen on kerrostunut ja lomittunut jälkiä kaikilta vuosisadoilta. Se on linnoitettu ruotsalainen kaupunki, länsimaisen kulttuurin etuvartio, elinkeinoelämän ja kaupan kaupunki, sosialistisen Neuvostoliiton näyteikkuna, vanha venäläinen kaupunki, iloinen karjalainen kaupunki, pölyinen

¹ Berger, Laura 2018. *The Building That Disappeared. The Viipuri Library by Alvar Aalto*. Doctoral dissertations 127/2018. Aalto-yliopisto, <https://aaltodoc.aalto.fi/server/api/core/bitstreams/b3949f3e-3532-48e5-81b7-b889a7a53234/content>.

neuvostoliittolainen provinssikaupunki ja venäläisten vetovoimainen matkakohde.² Viipurin rakennusperintöä käsitellessään professori Maunu Häyrynen ja taidehistorioitsija Margaretha Ehrström ovatkin osuvasti viitanneet venäläiseen kirjallisuudentutkijaan Mihail Bahtiniin ja tämän käsitteeseen kronotyyppi, jolla Bahtin tarkoitti, että aika ja paikka yhtyvät jossain siten, että aika tai sen kuluminen tulee näkyväksi ja tila eli paikka latautuu merkityksillä.³

Kaikki Viipurin ajalliset kerrokset ovat jossain muodossa edelleen läsnä, ja niille voidaan antaa merkityksiä ja tulkintoja useista näkökulmista ja kulttuureista käsin, myös toisiinsa nähden ristiriitaisesti. Itsenäisen Suomen aikaan Viipurin venäläinen arkkitehtuuri arvotettiin kielteisesti, neuvosto-Viipurin virallisessa diskurssissa vastaavasti suomalainen. Ajan mittaan suomalaiset ja venäläiset arviot Viipurin rakennusperinnöstä ovat kuitenkin selvästi lähentyneet. Tästä on osoitus esimerkiksi se, että kummallakin puolella rajaa on merkittäväksi ajalliseksi referenssipisteeksi asetettu vuosi 1939, hetki ennen talvisodan syttymistä. Suomalaiset palaavat siihen mielikuvissaan, Venäjä tavoittelee sitä kaupungin rakennusten 25-vuotisessa kunnostushankkeessa. Molemmiin puolin rajaa, vaikka eri lähtökohdista ja näkökulmista, on käsitykseksi muodostunut, että Viipurin (toistaiseksi) suurin arkkitehtoninen kukoistuskausi päättyi vuoteen 1939.⁴

Tässä julkaistut artikkelit ovat satoa tammi–maaliskuun 2025 Studia Generalia -luentosarjasta *Viipuri – kohtaamisia solmukohdassa*, joka toteutettiin Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran ja Aalto-yliopiston Taiteen ja suunnittelun korkeakoulun arkkitehtuurin historian ja restauroinnin professuurin yhteishankkeena.

² Viipurin kerrostunutta historiaa on käsitelty monipuolisesti VSKS:n *Viipuri, kulttuurin kaupunki* -sarjassa eli toimitteissa 18–23.

³ Kronotyypeillä Bahtin tarkoitti, että aika ja paikka yhtyvät jossain siten, että aika tai sen kuluminen tulee näkyväksi ja tila eli paikka latautuu merkityksillä. Ehrström Margaretha & Häyrynen, Maunu 2015. *The Dialogical Landscape of Vyborg. Диалогический ландшафт Выборга*. Julkaisussa *Common heritage. The multicultural heritage of Vyborg and its preservation. Совместное наследие. Мультикультурное наследие Выборга и его сохранение*. Ed. Netta Böök. Helsinki: The Finnish National Committee of ICOMOS & The Finnish Architecture Society, 7–11, https://icomos.fi/wpolku/wp-content/uploads/2020/02/common_heritage_proceedings_web.pdf.

⁴ Päätelmä vuodesta 1939 Viipurin rakennusperinnön kukoistuksen päätepisteenä oli perustana moskovalaisen toimiston, Tsentralnye nautsno-restavratsionnyje projektnyje masterskijen (TsNRPM) Viipuria varten laatimalle ideasuunnitelmalle vuodelta 2015.

Studia Generalia

-LUENTOSARJA (6op*)

1–3/2025

VIIPURI

kohtaamisia solmukohdassa

SOLMUKOHTA VIIPURI

16/1

Mikä on Viipuri?
TKT Netta Böök

Suomalainen ja venäläinen
Viipuri – historiankirjoitus
ja arkkitehtuurin historia
1800-luvulta 2020-luvulle
FL, FT h.c. Rainer Knapas

HISTORIAALINEN VIIPURI

23/1

Kaupungin historia 1300-
luvun vaihteesta alue-
luovutukseen 1944
Prof. Petri Karonen

30/1

Keskiaikainen Viipuri arkeo-
logi Aleksandr Smirnovin
tulkitsemana
Prof. Panu Savolainen

Viipurin kaupunkitilan
historiallisista kerrostumista I:
Viipuri keskialjalta isoonvihaan
Panu Savolainen

Viipurin kaupunkitilan
historiallisista kerrostumista II:
Viipuri Katarina II:n kauden
kuvernementikaupunkina:
keskusjohtoista ja paikallista
arkkitehtuuria
Rainer Knapas

6/2

Monrepos'n puisto Ludwig
Heinrich Nicolayn aikana –
maailmakuva ja ajankuva
Rainer Knapas

Viipuri kielelliskulttuurisesta
näkökulmasta
Dos. Pila Eino

ARKKITEHDIT VIIPURIN MUOVAJINA

13/2

Viipurin kaupunkitilan
historiallisista kerrostumista III:
Linnoluksesta muisto-
merkiksi
TKT Petri Neuvonen

Kaupunginarkkitehteja ja
muuta arkkitehteja
Netta Böök

20/2

Arkkitehti Jac. Ahrenberg ja
Viipurin linnan restaurointi
Dos. Anna Ripatti

Otto-livari Meurman ja
Viipurin kaavoitus
TKT Laura Berger

27/2

Uno Ullberg,
"Viipurin arkkitehti"
Prof. emerita Aino Niskanen

Jalmari Lankinen ja
Ivan Antonov
Dos. Riitta Niskanen

VIIPURIN ARKKITEHTUURI NEUVOSTOLIITOSTA

6/3

Viipurin kaupunkitilan
historiallisista kerrostumista IV:
Neuvosto-Viipurin
kaupunkivisiot
Dos. Svetlana Levoško

Viipurin historiallisen
rakennuskannan arvotuk-
sesta ja restauroinnista
neuvostovuosina
Arkkitehti Viktor Dmitrijevič

13/3

Viipurin neuvostoaikaiset
lähiöt ja sodanjälkeinen arki
FT Yury Shikalov

Viipurin kaupunkitilan his-
toriallisen muistin kamp-
pailukenttänä Prof. Kimmo
Katajala & Yury Shikalov

VIIPURIN ARKKITEHDIT III: UUSI VENÄJÄ

20/3

"The Building That Disap-
peared" – Viipurin kirjaston
merkityksistä
Laura Berger

Viipuri nyt. Rakennusperintö
voimavarana
FT Julia Mošnik

Loppukeskustelu &
yhteenveto Netta Böök,
Panu Savolainen

Peräsiirtolähtö, arkkitehti, Eduard Dappert, 1897, voina, MMA

AALTO-YLIOPISTON
ARKKITEHTUURIN LAITOS

SALI A1

KANDIDAATTIKESKUS
OTAKAARI 1, OTANIEMI

LUENNOT TORSTAINEN
KLO 17.00 – 19.30

Järjestäjät Aalto-yliopiston
arkkitehtuurin laitos ja Viipurin
Suomalainen Kirjallisuusseura.
Luentosarjaa vetää Netta Böök
(netta.book@aalto.fi). Luentosar-
jaa ei strimata.

*Aalto-yliopiston arkkitehtuurin laitok-
sen opiskelijoilla on mahdollisuus saada
luentosarjasta 6 opintopistettä. Muiden
yliopistojen opiskelijoiden tulee sopia
luentosarjan suorittamisesta ja opinto-
pisteistä oman yliopistonsa kanssa.

A"
Aalto-yliopisto
Taiteiden ja suunnittelun
korkeakoulu

Ornamentaalinen, arkkitehti, V.J. Bertram & J. Vajakkala, 1902, muonitusta

Studia Generalia -luentosarjan juliste. Aalto-yliopisto, arkk.yo Sanna Lehti.

Viipurin historiaa, kaupunkitilan historiallisia kerrostumia ja arkkitehtuuria tarkasteltiin eri näkökulmista, vaihtuvien valtojen ja tulkintojen merkitystä korostaen. Monisärmäiseen ajattelutapaan johdatteli taide- ja kulttuurihistorioitsija **Rainer Knapas**, joka tarkastelee artikkelissaan Viipuria suomalaisen ja venäläisen historiankirjoituksen kiistakapulana⁵ – aihetta, johon luentosarjan lopussa palasi kaupunkitilan näkökulmasta historiantutkija, professori **Kimmo Katajala**.⁶

Viipurin historiasta 1300-luvun vaihteesta alueluovutukseen 1944 luennoi historiantutkija, professori Petri Karonen, joka on tutkimuksissaan perehtynyt esimerkiksi Viipurin hallintoon, talouselämään sekä aineellisen ja henkisen kulttuurin vuorovaikutukseen.⁷ Konkreettisesti kädet savessa on ollut arkkitehtuurin historian ja restauroinnin professorilla **Panu Savolaisella**, joka osallistui 2010-luvun alussa Vanhan tuomiokirkon arkeologisiin kaivauksiin, samoin kuin **Aleksandr Smirnov**. Kaivauksia johti maineikas inkeriläinen arkeologi Aleksandr Saksa (1951–2022). Nämä kaksi Saksan oppilasta kirjoittavat tässä 1200–1600-lukujen Viipurista, käytännössä ruotsalaisen linnoituskaupungin synnystä ja kehityksestä. Smirnov lähestyy aihetta yhä uusia löytöjä ja uutta tietoa tuottavan arkeologian, Savolainen arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun näkökulmasta.

Katariina II:n kaudella 1700-luvun lopulla Viipuri oli kuvernementtikaupunkina, jonne toteutettiin sekä keskusjohtoista että paikallista arkkitehtuuria. Samoihin aikoihin alkoi muodostua Ludwig Heinrich Nicolayn tyylikäs Monrepos puistoinen. Näistä teemoista luennoi Rainer Knapas, jonka kirjoituksiin voi tutustua seuraavista teoksista: *Viipurin läänin historia IV – Vanhan Suomen aika* (2013), VSKS:n toimitteessa *Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit. Viipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840* (2018), *Monrepos – Ranskalaisen kulttuurin pohjoinen keidas* (2008) sekä *Monrepos – Puisto ja kirjasto Viipurissa* (2026).

⁵ Ks. myös "Ei niin tavallisia näkökulmia Viipuriin – Rainer Knapaksen 80-vuotishaastattelu". Teksti: Netta Böök ja Pirjo Uino, <https://viipuri.fi/tarinat/ei-niin-tavallisia-nakokulmia-viipuriin-rainer-knapaksen-80-vuotishaastattelu/>, julkaistu huhtikuussa 2026.

⁶ Ks. Katajala, Kimmo & Shikalov, Yury 2024. "Competing Memories in the Vyborg Townscape". Teoksessa *Competing Memories of European Border Towns*. Eds Steen Bo Frandsen & Jörg Hackmann & Kimmo Katajala. Routledge.

⁷ Ks. esim. *Arki, kirkko, artefakti. Viipurin kulttuurihistoriaa Ruotsin ajalla*. Toim. Petri Karonen. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 7–25, saatavilla http://www.vsk.net/wp-content/uploads/2017/10/VSKS_toimitteet_19-WEB.pdf.

Monrepos'n kartanon päärakennus vuonna 1988. Valokuva: Lappeenrannan museot. Juha Lankisen kokoelma. Juha Lankinen.

Monrepos'n kartanon päärakennus vuonna 2018. Valokuva: Netta Böök.

Monrepos' n kartanon kunnostettu päärakennus vuonna 2023. Valokuva: Netta Böök.

Viipurin vanhanaikaisiksi jääneiden linnoitusrakenteiden purkaminen 1800-luvun puolimaissa aloitti kaupungin rakentamisessa uuden, aktiivisen vaiheen, jonka kuluessa kaupungin ”muinaismuistot” alettiin vähitellen ymmärtää historiallisesti merkittävinä muistomerkkeinä. Arkkitehti, TkT **Petri Neuvosen** luento pohjautui väitöskirjaan, joka ajallisesti ulottuu itsenäisen Suomen ajan loppuun saakka. Väitöskirja on luettavissa sähköisessä muodossa.⁸

Viipurin ilmettä muovasi 1880–1930-luvuilla erityisesti kolme arkkitehtia: Jac. Ahrenberg, Uno Ullberg ja Jalmari Lankinen. Taidehistorian dosentti **Anna Ripatti** tuo väitöstutkimukseensa pohjautuvassa artikkelissa esiin, miten viipurilaisen Ahrenbergin suunnitelmat Viipurin linnan restauroimiseksi heijastivat paitsi aikansa käsitystä restauroimisesta myös pyrkimystä sitoa Viipurin linna ja itse Viipuri arkkitehtuurin keinoin lujemmin Ruotsin ja Suomen kulttuuripiiriin.

Arkkitehtuurin historian professori emerita **Aino Niskanen** maalaa kuvan viipurilaisen Uno Ullbergin pitkästä ja tyyllillisestikin monipuolisesta urasta kotikaupunkinsa arkkitehtina ja rakennusperinnön vaalijana. Taidehistorian

⁸ Neuvonen, Petri 2017. *Linnoituksesta historialliseksi muistomerkiksi. Viipurin vanhakaupunki 1856–1939*. Doctoral dissertations 164/2017. Aalto-yliopisto, <https://aaltodoc.aalto.fi/server/api/core/bitstreams/4d516d74-af55-478e-8147-b1370190c70a/content>.

dosentti **Riitta Niskanen**, joka törmäsi työuransa aikana Viipurin historiaa vaalivan Lahden kaupunginmuseon palveluksessa Jalmari Lankiseen ja tämän työtoveriin, Neuvostoliitosta paenneeseen viipurinvenäläiseen Ivan Antonoviin, rikastaa kuvaa Lankisen tuotannosta pohtimalla Ivanovin välittämää tyyllillistä vaikutusta.

Arkkitehti, TkT **Netta Böökin** esitys Viipurin kaupungin- ja muista arkkitehdeista perustui kaupungin ensimmäisen asemakaava-arkkitehdin Otto-Iivari Meurmanin vuonna 1977 julkaistuun VSKS:n toimitteeseen *Viipurin arkkitehdit*. Artikkelissaan hän tarkastelee Viipurin monikansallisen arkkitehtikunnan koostumusta, koulutusta, taustoja sekä arkkitehdin ammatin periytymistä 1700-luvun lopulta vuoteen 1944. TkT **Laura Bergerin** luento kasvavan Viipurin kaavoituskysymyksistä Meurmanin kaudella vuosina 1917–1937 perustui muun muassa hänen väitöstyöhönsä ja Jussi Iltasen teokseen *Viipurin historiallinen kartasto – Kaupungin vaiheet keskiajalta nykypäivään* (2017).

Viipurin arkkitehtuurista Neuvostoliiton kontekstissa kertovat venäläiset tutkijat, jotka esiintyvät tässä yksityishenkilöinä. Viipurilainen **Viktor Dmitrijev** kuvaa Viipurin historiallisen rakennuskannan arvotuksen ja restauroinnin muutosta, mihin antavat erityistä perspektiiviä kirjoittajan syntyperäinen viipurilaisuus, Pyöreän tornin restaurointisuunnittelu sekä toimiminen Leningradin alueen historian ja kulttuurin muistomerkkien suojelun ja käytön valtiollisen tarkastusviraston Viipurin osaston päällikkönä vuosina 1991–1998. Neuvosto-Viipurin kaupunkisuunnittelua, arkkitehtuuria ja lähiörakentamista avaa pietarilainen arkkitehtuurihistorioitsija, tohtori **Svetlana Levoško**, kun taas viipurilainen FT, historian tutkija **Julia Mošnik** pohtii, millainen Viipurista on kehkeytymässä nyt, kun sotaa edeltävän ajan rakennusperintö nähdäänkin muun muassa matkailun voimavarana.

Viipuri on – vallat ja tulkinnat muuttuvat.